

ТОВА ЧУДО - ЕЗИКЪТ!

*Изследвания
в чест на
проф. д-р ЖИВКО БОЯДЖИЕВ*

LANGUAGE: THIS MIRACLE!

*Papers
in Honour of
Prof. Dr ZHIVKO BOYADZHIEV*

ТОВА ЧУДО – ЕЗИКЪТ!

Изследвания в чест на проф. д-р Живко Бояджиев

LANGUAGE: THIS MIRACLE!

Papers in Honour of Prof. Dr Zhivko Boyadzhiev

СЪСТАВИТЕЛИ

Петя Асенова
Биляна Михайлова
Фотини Христакуди
Снежана Филчева-Атанасова
Мая Александрова

Университетско издателство „Св. Климент Охридски“
София • 2007

- © 2007 Петя Асенова, Биляна Михайлова, Фотини Христакуди,
Снежана Филчева-Атанасова, Мая Александрова – съставители
- © Борис Драголов – художник на корицата

ISBN 978-954-07-2374-7

Университетско издателство „Св. Климент Охридски“

СЪДЪРЖАНИЕ

<i>Петя Асенова</i> Професор д-р Живко Бояджиев – опит за творчески портрет по случай неговата седемдесетгодишнина	9
<i>Радост Железарова</i> Библиография на Живко Бояджиев 1957–2005	16
<i>Невена Алексиева (София)</i> Доколко чужди са чуждите думи?	41
<i>Василка Алексова (София)</i> Проф. Живко Бояджиев, румънският език и румънското езикознание	49
<i>Мони Алмалех (София)</i> Видове дъжд в Петокнижието	54
<i>Елена А. Баженова (Пермь)</i> Прагматическият потенциал на научния текст	67
<i>Русана Бейлери (София)</i> Албанският език и информационните технологии	75
<i>Александър В. Бондарко (Санкт-Петербург)</i> Системно-языковая имплицитност в сфера аспектиологии (на материал руского языка)	79
<i>Хилмар Валтер (Лайпциг)</i> Размисли за „възраждането“ на един излязъл от употреба термин в съвременната българска правна лексика и някои лексикографски проблеми	85
<i>Albena Vassileva (Sofia)</i> Sur le traitement du signifié onomatoréique	92
<i>Димитър Веселинов (София)</i> Българските студенти на Фердинанд дьо Сосюр	100
<i>Евгения Вучева (София)</i> Метафоричното обозначение: „грешката е вярна“	116
<i>Боян Вълчев (София)</i> Третата българска граматика. 170 години от издаването на <i>Граматика Славено-Българска</i> от Христати Павлович (Дупничанин)	125
<i>Иванка Гугуланова (София)</i> За граматичните категории на миналото страдателно причастие в славянските езици	135

<i>Наталья В. Данилевская (Пермь)</i> Познавательный интердискурс как отражение динамики научной картины мира	143
<i>Мария Данчева (София)</i> Грамматичната глаголна категория 'време' в романските езици (въз основа на френски, италиански и испански). Чрез някои данни от диахронията към синхроничното ѝ състояние	152
<i>Елка Добрева (Шумен)</i> Цветната лексика в служба на неодобрението (По материали от съвременни български вестници)	172
<i>Радост Железарова (София)</i> За „абстрактния“ и „конкретния“ характер на езиците (Съпоставка на френския с някои славянски езици)	182
<i>Найда Иванова (София)</i> Българският език от края на XIX в. в книгата на А. Безеншек <i>Bolgarija in Srbija</i> (1897)	188
<i>Milka Ivić (Belgrade)</i> On a Serbian Discourse Marker	200
<i>María Kitova-Vasileva (Sofia)</i> Estructuras predicativas formalizadas por verbos de actitud volitiva + infinitivo en el Poema de Fernán González	203
<i>E. F. K. Koerner (Berlin)</i> A Matter of 'Influence': Jan Baudouin de Courtenay's Relationship toward August Schleicher and His Work	213
<i>Мария П. Которова (Пермь)</i> Культура письменной научной речи в когнитивно-эпистемическом отношении	228
<i>Илияна Кръпова (Венеция)</i> Няколко думи за думата като единица на езика	238
<i>Жана Кръстева (София)</i> Прилагателното за цвят в устойчивите словосъчетания: семантично-функционални и синтактични характеристики (Върху материал от българския и френския език)	249
<i>Иван Кънчев (София)</i> За фонетичните закони и езиковата свобода на говорещия субект	258
<i>Румяна Лютакова (София)</i> Писмеността като фактор при адаптацията на английските заемки в българския и румънския език	261

НЯКОЛКО ДУМИ ЗА ДУМАТА КАТО ЕДИНИЦА НА ЕЗИКА

Илияна Крънова

Венеция

The paper discusses some cases in various languages which pose problems for the traditional approaches to the notion *word* as a unit of language. These include different types of compound words, phrase-like constituents, as well as clitic-like elements. It is proposed that some of the difficulties can be avoided by distinguishing several types of words and by adopting a mixed morphosyntactic approach which allows at least some word formation to be done in the syntactic component, by uniting (two) independent grammatical words into a more complex syntactic word. The latter shares some properties with “simple” words as well as with syntactic phrases.

Макар с многовековна история, теоретичният спор за същността и границите на думата като единица на езика остава отворен и до днес. Означавана с различни термини още от гръцките и римските граматисти (λέξις, τοῦ λόγου μέρη, pars orationis, verbum, vox, vocabulum, locutio, dictio, вж. напр. Хайман 2003) и интерпретирана като част на речта, словоформа, фонологична дума (Варон, Квинтилиан), серия от мускулни движения, социален навик (О. Йесперсен), свободна форма (Л. Блумфийлд 1933), като лексема, лема, инвариант от една страна, или като единична форма, алолекса, вариант (type and token, Ч. Пиърс), от друга, в крайна сметка бихме могли да заключим, че „дума“ не е нищо друго освен едно неуловимо понятие“ (Pascard 2000: 7). И въпреки че същото това „понятие“ се използва успешно при дефинирането на други езикови понятия като ‘изречение’ (комбинация от думи), ‘части на речта’ (класове думи), ‘речник’ (списъкът от думи на даден език), дефиниция за самата дума като езикова единица в традиционната граматика липсва (ЛЕ 1991, 480). Същото се отнася и за голяма част от речниците и енциклопедиите по лингвистика (вж. напр. електронната енциклопедия на Ричард Хъдсън (2003), в която намираме един-единствен параграф с традиционното определение, че *думата е основна единица на езика не само в [създадената от автора] Word Grammar, но и във всяка друга теория.*

Р. Хъдсън визира т. нар. *социологическа дума* – единица на речника и на езика, която даденото общество идентифицира като дума в речевата практика и която (може да) варира от едно общество в друго, в зависимост от типа на самия език, ортографската норма или историческата традиция (Hutman

2003)¹. Но въпреки че „това, което в даден език наричаме ‘думи’, може да са единици от различен вид в сравнение с единиците, наричани ‘думи’ в друг език“, все пак за пълна арбитрарност на думата нямаме основание да говорим, според Дж. Лайънз (вж. Lyons 1968, 206), но и според други теоретици на съвременното езикознание. Фактът, че носителите на езика сравнително бързо усвояват и по принцип лесно разграничават думите една от друга, показва, че разпознаването на думата като единица на речта е нещо естествено за говорещите“ (Bloomfield 1969, 178) и че говорещите имат нещо като интуитивна представа за това, що е дума (Lyons 1968, 200–201). Следователно между социалните конвенции и езиковата реалност съществува поне частична корелация, иначе обществото не би могло така лесно да си служи с понятието ‘дума’. Един пример в това отношение е ортографската норма за разделяне на думите с паузи, която в много случаи отразява точните граници на думите.

От гледна точка на езиковата система думата е лексикална единица, но нейният реален „живот“ преминава под формата на морфологична единица, чиято звукова форма се регулира от фонологичния компонент на езика, а дистрибуцията ѝ – от синтактичния компонент, т.е. от правилата на синтаксиса. Този факт, а именно, че думата „обединява“ в себе си всички езикови равнища, я превръща във важен отправен пункт за дефиниране не само на нейната собствена същност, но и на самите тези езикови равнища, както и на техните граници и взаимни зависимости. От друга страна фактът, че думата стои на пресечната точка на тези равнища, я прави „чувствителна“ към изискванията на всяко от тях (Philippaki-Warburton & Spiropoulos 1999, 45). Всички тези съображения трябва да се вземат предвид при решаване на по-общите методологични въпроси, като например има ли и ако има, какви биха могли да бъдат критериите за дефиниране на думата, така че всяка произволно взета верига от звукове да може успешно да бъде категоризирана като възможна или невъзможна за човешкия език дума.

Предложените в литературата от по-ново време три подхода – семантичен, синтактичен и фонологичен – често вместо да се допълват, се изключват взаимно, а поотделно не могат да предложат изчерпателна и непротиворечива дефиниция на думата. Следи от формулирания в по-ново време семантичен подход можем да открием още в метаезиковия апарат на римските граматичници и по-специално – в спечелилия популярност в античността термин *dictio*, с който и Квинтилиан, и Варон, а и други автори след тях, са назовавали ‘зна-

¹ Сrv. също и у Йесперсен (Jespersen 1964, 8): „A word can be rightly compared to with such an individual act as taking off one’s hat or raising one’s fingers to one’s cap... The act is individual, but the interpretation presupposes that the individual forms part of a community with analogous habits, and the language thus is seen to be one particular set of human customs of a well-defined social character.”

чещата дума' (Нунан 2003, 8)². Така че още от времето на най-ранните граматички думата бива определяна като звукова верига, притежаваща значение. По-късната формулировка на семантичния подход добавя вече и критерия *единно граматическо значение*, или *едно значение – една флексия*, срв. напр. у Дж. Лайънз: „думата може да се дефинира като единство от значение и звукова форма, предаваща съответна граматическа функция“ (Lyons 1968, 200).

Очевиден проблем за семантичния подход представлява разграничението между дума и словосъчетание, от една страна, а от друга – между пълнозначни и непълнозначни (служебни) думи³. Например семантичният подход отрежда еднакъв статут на едно- и двукомпонентни съчетания от рода на б. *кафе*, *чаша кафе*, *кафе-сладкарница*, защото всяка от тези три звукови редици назовава отделен, единичен обект и притежава единна флексия (срв. две *кафеТА*, две *чашИ* кафе, две *кафе-сладкарницИ*), което би следвало да е достатъчно за целите на категоризацията. Семантичният подход няма средства да разграничи простите от сложните думи (композитите), нито думите от синтагматичните съчетания, защото между тези понятия разликата е преди всичко структурна. Интуитивно съчетанието *чаша кафе* не е дума, но какви са критериите, които правят от една звукова верига дума или фраза, остава неясно⁴. Съществува например мнение сред типолозите, че групите N + N, съдържащи съществително за мярка (срв. още *купа сено*, *килограм захар*, също и в нем. *eine Tasse Kaffe*, *ein Glass Wein*, *ein Kilo Zucker*) са близки до сложните съществителни, понеже главното съществително (*чаша*, *килограм*, *литър*) изпълнява функцията на класификатор за мярка (*mensural quantifier*, вж. Lyons 1977, 463) – граматично понятие, което в много неиндоевропейски езици се изразява чрез морфема или някакъв друг форматив (Broschart 2000, 261)⁵. С една дума, проблем за семантичния подход са всички конструкти,

² Употребен в този смисъл, терминът *diclio* влиза в своеобразен спор със сродния му гръцки термин *lexis* (Нунан 2003, 8), който означава – по-специално у стоиците – ‘възможна, но не непременно значеща верига от звукове’ (Collinge 1986, 12).

³ Според непсихологическата традиция на Г. Фреге, Р. Карнап и Р. Монтегю думите имат обективни макар и абстрактни значения, свързващи ги с обектите от външния свят, докато според психологическата традиция на Дж. Фодор, Дж. Лейкоф и Р. Джакендоф значенията са „в главата“ и са свързани с понятия, които пак са ментални единици, но от друг тип – от т. нар. *език на мисълта*. И двата подхода биха имали трудности при дефинирането на служебните думи, доколкото последните, както е добре известно, нито съответстват на обекти от външния свят, нито могат да се свържат с понятия, дефинирани в разумни логически термини (Партии КЕ 1999, 740).

⁴ Разделното писане невинаги е знак, че имаме свободно съчетание, защото съответствието между орфографската конвенция и езиковата реалност, макар и закономерно, не е абсолютено. Вж. по-долу за съчетания от типа на б. *писател хуманист*, итал. *uoto gano* ‘човек жаба’, които се пишат отделно, но следва да се анализират като думи.

⁵ Класификаторите са разпространени на голяма езикова територия, простираща се от Южна Азия на изток до Индонезия и навътре в Тихия океан. Класификаторите класифицират

които стоят на границата между морфологичното и синтактичното равнище и поради това имат двойствен статут: от гледна точка на морфологията имат общо граматично значение (т.е. приличат на форми), а от гледна точка на синтаксиса показват поведение на свободни подчинителни съчетания.

Синтактичният подход разглежда думата като най-малката изреченска единица, с която могат да „оперират“ синтактичните правила. Думата е **синтактичен атом** (Di Sciullo and Williams 1987) – неделима единица, която се включва в структурата под терминален възел X^0 и може да функционира като главна част на синтактично съчетание (т.е. като синтактична опора на фразата). Тази формулировка е от формалната граматика, но е близка по дух до класическата дефиниция на Л. Блумфийлд от книгата му *Език: „... свободна форма, която не е фраза, е дума“* (Bloomfield 1969/1933, 178); думата е *минимална свободна форма (minimum free form)*, за разлика както от морфемата, която е *свързана форма (bound form)*, а фразата, от друга страна, също е свободна форма, но не е минимална. Макар да не анализира в дълбочина теоретичните проблеми, за които споменахме по-горе, Л. Блумфийлд разглежда типа дума-фраза, характерен за английския език (напр. *jack-in-the-pulpit* ‘играчка, която изскача при отварянето на кутията’) и коментира, че той стои на границата между морфологията и синтаксиса, понеже неговите непосредствени съставлящи не са свързани, а свободни форми, но въпреки това се поддават на морфологично, а не на синтактично описание (с. 207).

От горните бележки става ясно, че успехът на синтактичния подход зависи от степента, в която са изработени точни критерии, доказващи *минималност* или *атомизъм* (= една форма), за разлика от *свободна синтактична комбинация* (= повече от една форма). Според повечето съвременни изследователи (Di Sciullo & Williams 1987, Spenser 1991) най-сигурен е тестът за *лексикална кохезия*. Този тест се основава на принципа за *ненарушимост на интегритета на думата*, а именно: нито един синтактичен процес или правило не може да действа върху част от думата, а само върху цялата дума. Т.е. синтактичните правила не са в състояние да „видят“ вътрешната структура на думата, а само нейната структурно-семантична цялост (Di Sciullo & Williams 1987). Следствието от този принцип е, че ако дадена звукова верига може да се разкъса, като в нея се вмъкне друга дума или парентетичен израз, то тази звукова верига не образува дума. Прилагайки този тест към споменатите по-горе двукомпонентни съчетания, можем да докажем (вместо само да предполагаме), че *чаша кафе* е свободно съчетание, защото подчиненият конституент може да се модифицира, срв. напр. *чаша ароматно кафе*, за

елементите, като ги индивидуализират по някакъв начин чрез техния клас или вид, мярка или бройка, за целите на квантификацията (напр. за да могат по-лесно да бъдат преброени). (Lyons 1977, 463, Broschart 2000, 261). Срв. напр. *ipi ti* ‘чаша чай’ в тонганск (океански език от малайско-полинезийската група).

разлика напр. от *кафе-сладкарница*, която е дума, защото **кафе-нова-сладкарница* е неграматична редица. Дотук като че ли всичко е добре познато от традиционната граматика. Но моделът N + N поражда и „мними“ синтагми, които традиционната граматика и речниците обявяват за свободни съчетания (вж. напр. Карастанева, Маровска 2004, 76), но които от гледна точка на предлаганата тук процедура за анализ би следвало да се тълкуват като сложни думи – напр. *писател хуманист*, *концерт рецитал*, *рали шампион*, *къща музей*, *образ символ* и др. (Срв. напр. неграматичните редици с вмъкнат модификатор **концерт голям рецитал*, **рали световен шампион*, **писател голям хуманист*).

Има и други тестове за проверка на синтактичния статус на дадено съчетание N + N:

1) Възможност за свободно преместване на подчинения конституент, напр. в резултат на движение от рода на топиализацията, напр. *Захар купиш два килограма*⁶;

2) Съгласуване на анафорично употребено местоимение с главния конституент (напр. *Поръчах си една чаша кафе, но не я/*го изпих*);

3) Семантична прозрачност на значението (т.е. значението на целия конструкт е композирано от значението на двата конституента).

Ако тези условия не са изпълнени, можем да предположим, че имаме работа със (сложна) дума. Нито един тест обаче не е решаващ сам по себе си. Съгласуване с главния конституент (т. 2) има и при сложни съществителни – напр. б. *кафе-сладкарница* (съгласуване с втория конституент)⁷, *къща музей* (съгласуване с първия конституент, както и при *чаша кафе*). Освен това не бива да очакваме и еднозначни категорични решения, както подчертава Л. Блумфийлд, понеже не са рядкост случаите, в които едно и също съчетание може да се свърже с две описания, понякога съответстващи на различни ортографски варианти, както е напр. англ. *black bird* ‘черна птица’ (фраза) и *blackbird* ‘кос’ (комполит, Блумфийлд 1969, 178).

Разглеждайки италианските съчетания от две свободни форми с подчинителна връзка и изпуснат предлог *di* ‘на’ (тип *produzione carta* ‘производство на хартия’, *arruolamento volontari* ‘набиране доброволци’, *accreditamento stipendi* ‘изплащане заплати’ и др.), А. Бизето и С. Скализе (вж. Bisetto & Scalise 1999) установяват, че тук положението е още по-сложно, защото тези съчетания са двусмислени от гледна точка на теорията на композитите – по отношение на едни тестове те се държат като думи, а по отношение

⁶ Знакът „_“ обозначава позицията, от която е тръгнало движението.

⁷ Пример: *Кафе-сладкарница* „Стратилат“ се намира в старата част на старопрес-толния гр. Велико Търново. *Разположена* в началото на Самоводската чаршия, непосредствено до паметника на Стефан Стамболов, *тя* съчетава по неповторим начин традиция и съвременен лукс.

на други – като подчинителни съчетания⁸. От друга страна, обаче, главният конституент може да се съчетава с различни подчинени съществителни, като връзката между тях може да се разкъса от модификатор или друга дума, макар не и от парентетичен израз. От анализа, който предлагат двамата автори, става ясно, че именно този тест е решаващ, защото поведението на типичните композити, също както и на производните думи, е коренно различно в това отношение – срв. *nave traghetti* ‘ферибот’, но не и **nave appena costruita traghetti* букв. ‘фери-построен наскоро-бот’, *valigia armadio* ‘куфар с размерите на гардероб’, но не и **valigia capiente armadio*, букв. ‘куфар голям гардероб’ (Bisetto, Scalise 1999, 36). Изводът от това изследване е не само, че принципът за интегритета на думата (лексикалната кохезия) е ръководен, но и че по принцип класация на тестовете вероятно е необходима.

Друг проблем за синтактичния подход са сложните глаголни форми, съдържащи спомагателен глагол, особено в случаите, когато последният носи самостоятелно ударение – от неговия статут на свободна или на зависима форма ще зависи и статутът на цялата комбинация *спомагателен глагол + глаголно причастие* като сложна форма (ако все пак приемем, че такива „форми“ съществуват на морфологично равнище) или като аналитична конструкция. Фактът, че граматическата информация се разпределя между спомагателния глагол (изразяващ обикновено лице и число) и причастието (изразяващо други граматически значения), говори в полза на една обща словоформа. Както е добре известно, именно този подход е възприет в традиционната граматика, която обаче оставя без обяснение други, по същество синтактични, явления, засягащи глаголната двойка. Например връзката между спомагателния глагол и причастието може да се разкъса и между тях да се вмъкне наречие или друг изреченски елемент (напр. *бях вече забравил*, англ. *I have always liked him*, итал. *L'ho già detto*, гр. *είχε κάποτε μιλήσει* ‘беше някога говорила’ Phillipaki-Warburton Spyropoulos 1999, 48), двете съставки обикновено могат да разменят местата си (в български, исландски и др. езици, напр. *бях чел* и *чел бях*). Подобни факти поставят под съмнение възприетия критерий за лексикална кохезия и разколебават класическото определение на Л. Блумфийлд за думата като *минимална свободна форма*, за разлика от свързаните форми (афиксите).

Известни основания за причисляването на спомагателния глагол към категорията на афиксите като че ли има в случаите, когато той е клитичен елемент (напр. *съм чел*), обаче и тук двете съставки не образуват неделимо

⁸ Например топикализацията на подчинения конституент е невъзможна (**carta, è stata sospesa la produzione* – букв. **хартия е спряно производството*); местоимение в анафорична употреба може да се съгласува само с главния конституент, но не и с подчинения (**la produzione carta ha avuto un notevole sviluppo, ma noi non la compriamo*, букв. **производството [на] хартия се разви много, но ние не я купуваме*).

цяло, понеже между тях може да се вмъкнат други клитични елементи (*Не е ли дошъл, Аз съм му го дал*), те могат да разменят местата си (*чел съм и съм чел*). Подобна частична синтактична независимост е характерна за всички аналитични средства, участващи в образуването на сложните глаголни „форми“, напр. темпоралните и модалните частици от типа на *ще, да, не* и техните съответствия в балканските езици⁹, англ. *will, shall, to*. Бихме могли да предположим, че всички аналитични образувания се композират в синтактичния компонент на езика, доказателство за което е фактът, че синтактичната трансформация, която присъединява (инкорпорира) служебния елемент към пълнозначния, е в състояние да „види“ морфосинтактичната граница между тях. В противен случай явления като вътрешнословната клитизация не биха били допустими, имайки предвид принципа за лексикалната кохезия.

От друга страна, ако приемем, че всички парадигматични форми (словаформи) са свободни форми, без значение дали са клитики, или не, би следвало да се откажем от условието за минималност при дефинирането на думата. Изобщо всички фонологично слаби елементи с граматическа функция имат двойствена природа – от една страна афикси, а от друга – самостоятелни думи¹⁰. Парадигматична серия образуват и кратките (неударените) местоимения и въпреки че нямат прозодическата самостоятелност на ударените местоимения, а търсят фонологичната подкрепа на съответната пълнозначна дума или пък заемат строго определени позиции в изречението, функционират като редовни глаголни аргументи и дори имат по-широка дистрибуция в сравнение с ударените местоимения, поне в балканските езици. Къде се съхранява тогава информацията за тяхната прозодическа характеристика и за селективните им свойства, които са от решаващо значение за синтаксиса?

Но дори един строго фонологичен подход не би могъл да реши проблема с фонологично слабите елементи, защото им отрежда автоматично ролята на свързани форми, наравно с афиксите, и така не успява да обхване синтактичните аспекти на тяхната реализация в изречението. Според този подход дума е група морфеми с общо ударение и на пръв поглед изглежда очевидно, че в езиците със словно ударение броят на ударенията в изреченията ще съответства на броя на думите. Обаче, както пише Дж. Лайънс (Lyons 1968, 205), във всеки език има много изключения от правилата, управляващи мястото на ударението. Например в български местоименната клитика, заемаща позиция след отрицателната частица, получава ударение от нея, напр. *не МУ // го даде* (= две думи?), за разлика от *не Даде* (= една дума?). Подобни факти,

⁹ За разлика от спомагателните глаголи, частиците обикновено съпътстват глаголната форма във всички синтактични движения и заемат фиксирана позиция пред нея (под формата на проклитика).

¹⁰ По тази причина някои автори предпочитат да използват компромисното понятие *синтактични афикси* (вж. напр. Franks 1998, 2000).

които имат и синтактичен, а не само фонологичен характер, изобилстват във всички езици. В полски рефлексивната частица не се брои за ударението, т.е. ударението в една рефлексивна глаголна форма е на същата сричка, както в съответната нерелексивна форма (Lyons 1968, 205). Много глаголни форми в турски нямат ударение на последната сричка и въпреки това са думи, напр. *git-ti-niz* 'отидохме', но *gid-ecék-siniz* 'ще отидем'. Този факт, който традиционната граматика смята за изключение, показва, според Ж. Корнфилт (Cornfilt 1996), че между двата вида темпорални форми има структурна разлика: „формите“ за бъдеще време са сложни и се състоят от темпорално маркирано причастие и нулев спомагателен глагол, към който могат да се присъединяват и други енклитики, като напр. въпросителната частица *mi* 'ли' (срв. *gid-ecék-Ø-mi-siniz* [$V_{\text{отнвм}}$ – бѣд. вр. – $\emptyset_{\text{аук}}$ – Въпр. част. – Лице/Число] *gid-ecék-mi-siniz?* 'ще ходите ли?'). Сложната структура, създаваща илюзорното впечатление за вътрешнословна клитизация, обяснява защо в тази редица ударението не се прехвърля на последната сричка, както в простата форма за минало време – тук то „се съобразява“ с границата между двата елемента (нулевия спомагателен глагол и причастиято) и фактически играе роля на междусловна граница.

В други езици пък, както например в гръцки, положението е различно – именно присъединяването на клитика оказва влияние върху ударението, така че фонологичната дума получава вторично ударение, в нарушение на общото правило, че ударението трябва да пада върху една от последните три срички от края. (срв. μάθημα 'урок – Им. п.' и μαθήματος 'урок – Род. п.', но διάβασέ το 'прочети го' и διάβασε 'прочети' Philippaki-Warburton & Spyropoulos 1999, 53). Подобни факти показват, че фонологичните факти могат да бъдат вторични по отношение на синтаксиса и че мястото на изреченското ударение понякога е резултат от синтактични процеси, като напр. клитизацията, която за разлика от афиксацията, невинаги „зачита“ словното ударение. Подобни изводи, макар с по-слаба сила, важат и за други служебни думи – частици, предлози и т.н.

Следвайки Дж. Лайънз, обобщаваме, че между фонологичната и морфосинтактичната характеристика на думата има само частично съответствие. От друга страна, има езици (като френски напр.), в които каквото и съответствие да има между граматическата и фонологическата структура, то важи за единици от по-висок ранг в сравнение с думата (Lyons 1968, 205). Ударението следователно не е определящо свойства на думата и във всеки случай фонологичният критерий може да играе само помощна роля за нейното дефиниране.

Настоящите бележки имат за цел да покажат, че понятието дума, ако не неуловимо, е най-малкото многопластово. То предполага да бъде създадена такава теория за морфологията и връзката ѝ със синтаксиса, която да пред-

види всички аспекти на думата като структура, форма, значение и функция. Съгласни сме с предложението на Ди Шуло и Уилиамз (Di Sciullo & Williams 1987) и Филипаки-Варбуртон и Спиропулос (Philippaki-Warburton & Spyropoulos 1999), че е уместно да се разграничат няколко понятия: 1) *граматична дума* или словоформа (grammatical word, syntactic atom); 2) *синтактична дума* (syntactic word). Първата представлява морфологично образуване във вид на напълно завършена в морфологично отношение дума, продукт на определена комбинация от морфологични елементи. Граматични думи са всички прости парадигматични форми, състоящи се от свързани морфеми (основа, афикси и флексии). Тази категория думи се генерира в морфологическия компонент на езика и може директно да бъде включена за участие в процесите (трансформациите), осъществяващи се в синтактичния компонент. Именно в синтактичния компонент граматичните думи функционират като неделими единици, за които важи принципът на кохезията. Втората категория думи са синтактичните думи. Те се генерират директно в синтактичния компонент на езика и се състоят от (една или повече от една) редовна морфологична форма плюс други (фонологично слаби) елементи. Последните, към които спадат частиците, местоименните клитики и различните видове спомагателни глаголи, имат статута на думи от гледна точка на морфологията и на афикси от гледна точка на синтаксиса и прозодията. В това се състои тяхната двойствена природа. Синтактичният компонент от своя страна притежава терминални функционални проекции, снабдени с граматически (т.е. формални) признаци¹¹, задачата на които е да проверят и да лицензират онези аспекти на флексията, които трябва да влязат в съответствие със синтактичните свойства на конструкцията, в която словоформата участва (Philippaki-Warburton, I. & V. Spyropoulos 1999, 45).

Един такъв подход предполага известни модификации в теорията за взаимодействие между морфологичния и синтактичния компонент на езика. От 80-те години насам не са престанали опитите да се намерят както обединителни, така и разграничителни демаркационни линии между морфологията и синтаксиса. Популярно беше и мнението, особено в края на 80-те и началото на 90-те години, че двете области са всъщност две нива на един общ компонент и че дори операции с безспорна морфологическа характеристика, като например афиксацията (по отношение не толкова на словообразуването, колкото на словоизменението) могат и трябва да получат синтактично описание, т.е. да се дефинират като синтактични операции (трансформации), понеже редът на афиксите отразява определени синтактични закономерности в разпределението на граматическата информация (вж. и Jensen 1984, 1990, Lieber

¹¹ Проекциите, съдържащи съответните аналитични служебни средства (спомагателни глаголи, частици и др.), се разполагат в непосредствено съседство до глаголната проекция, за да могат те да се свържат с него чрез синтактичната трансформация 'инкорпориране'.

1992). В най-ново време, особено след появата на силно лексикалистски ориентираната *Минималистична програма* на Н. Чомски (1995), морфологията се приема като самостоятелен компонент на езика, независим от синтактичния, но пряко свързан с него. „... От гледна точка на *Минималистичната програма* думата е единица, която има както независима морфологична дефиниция, така и ясна синтактична роля. Нейната морфологическа идентичност произтича от факта, че тя е оформена от морфологичните процеси, а нейният синтактичен статус личи във факта, че синтаксисът съдържа трансформационни движения, които оперират с думата като с базова езикова единица. Тази интерпретация на думата е много по-близка по дух до традиционната граматика“ (Philippaki-Warbuton & Spyropoulos 1999, 45).

Библиография

- Карастанева, Ц. и В. Маровска (2004) *Практическа граматика на съвременния български книжовен език*. Университетски учебник. Трето преработено издание. Изд-во Алекс, Пловдив, 2004.
- KE 1999 = The MIT Encyclopedia of The Cognitive Sciences. Ed. by R. A. Wilson and F. C. Keil. The MIT Press, 1999.
- LE 1991 = The Linguistic Encyclopedia. Ed. by K. Malmklær. Routledge, London and New York, 1991.
- Bisetto, A., S. Scalise. (1999) "Compounding: Morphology and/or Syntax?". In: *Boundaries of Morphology and Syntax*. Ed. by L. Mereu. John Benjamins, Amsterdam, pp. 31–48, 1999.
- Bloomfield, L. (1969/1933) *Language*. London, George Allen and Unwin Ltd. 1969.
- Broschart, J. (2000). "Isolation of units and unification of isolates: the gestalt-functions of classifiers". In: *Systems of Nominal Classification*. Ed. by G. Senft, Cambridge University press, pp. 239–270, 2000.
- Chomsky, N. (1995) *The Minimalist Program*. Cambridge, Mass: MIT Press, 1995.
- Collinge, N. (1986) "Greek (and Some Roman) Preferences in Language Categories". In: T. Bynon/ F. Palmer (Edd.), *Studies in the History of Western Linguistics (In Honour of R.H. Robins)*, Cambridge, pp. 11–21, 1986.
- Di Sciullo, A. M. & E. Williams. (1987): *On the Definition of Word*, Linguistic Inquiry Monographs, Cambridge, Mass., 1987.
- Franks, S. (1998). "Clitics in Slavic". Paper presented at the Comparative Slavic Morphosyntax Workshop, Spencer, Ind., June, 1998. Електронен адрес: www.indiana.edu/~slavconf/linguistics/franks.pdf.
- Franks, S. (2000). "Clitics at the interface". In *Clitic phenomena in European languages*, ed. Frits Beukema and Marcel den Dikken, 1–46. Amsterdam: Benjamins, 2000.
- Hudson, R. (2003) *Encyclopedia of English Grammar and Word Grammar*. Електронен формат. Адрес: <http://www.phon.ucl.ac.uk/home/dick/enc/intro.htm>.
- Hyman, M. D. (2003) "Terms for "word" in Roman grammar". 2003.
- Kormfilit, J. (1996) "On copular clitic forms in Turkish". ms. 1996.
- Jensen, J. and M. Jensen. (1984) "Morphology is in the lexicon" *Linguistic Inquiry*, 1984, vol.15, 1984.
- Jensen, J. (1990). *Morphology: Word structure in generative grammar*. Amsterdam: John Benjamins, 1990.

- Jespersen, O. (1964) *Language, its Nature, Origin and Development*. London, George Allen & Unwin Ltd, 1964.
- Lieber, R. (1992). *Deconstructing Morphology*. Chicago: University of Chicago Press, 1992.
- Lyons, J. (1968). *Introduction to Theoretical Linguistics*. Cambridge University Press.
- Packard, J.L. (2000) *The Morphology of Chinese: A Linguistic and Cognitive Approach*, Cambridge, 2000.
- Philippaki-Warbuton, I. & V. Spyropoulos. (1999) "On the boundaries of inflection and syntax. Greek pronominal clitics and particles". *Yearbook of Morphology 1998*, ed. by G. Booij, and J. van Marle. Kluwer Academic Publishers, Boston, pp. 45–73, 1999.
- Spenser, A. (1991) *Morphological Theory*. Blackwell. London, 1991.